RÓNAY MÁRIA

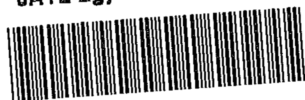
SZOKNYA A TÖRTÉNELEM KULISSZÁI MÖGÖTT

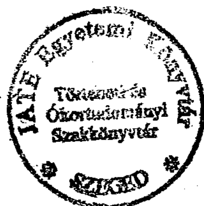

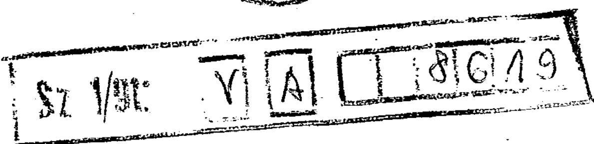
AUKTOR KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

Jelen könyv Komjádi Géza 1944-es kiadása alapján készült

Borítóterv: Szabó Árpád
Tervezés, tipográfia: Fellegvári Tibor

ISBN 963 7780 57 2

Kiadja az AUKTOR Könyvkiadó
Felelős kiadó: a kiadó igazgatója
Szedés, tördelés: Stúdió 23. Bt.
Felelős vezető: Jäckl Norbertné
Nyomás, kötészet: Borsodi Nyomda
Felelős vezető: Ducsai György

ELŐSZÓ

A történelem – a férfiak mestersége. A nőknek, mint politikailag szervezett *tömegnek,* kevés szerep jutott az évszázadok folyamán. Ezzel szemben annál nagyobb súllyal érvényesül a történelemben a nő, mint *egyén.*

Történelmet csinálnak olyan asszonyok, akik hatalmi pozícióba jutnak – trónra kerülnek – és olyanok, akik a háttérből irányítják az eseményeket.

Azok az asszonyok, akik a kulisszák mögül befolyásolják a politikát, mindig férfiszíveken keresztül érvényesítik akaratukat. Érzelmi kapcsolatok révén uralkodnak egy-egy hatalmi tényezőt jelentő férfin, akit hatalmi törekvéseik eszközévé tesznek. A szerelem és a szeretet útján érvényesített női befolyás tehát majd minden esetben anyák, hitvesek és szeretők hatalmát jelenti. Kevés kivételt alkotnak azok a nők, akik misztikus hatást gyakorolnak a férfira, mint például Jeanne d'Arc VII. Károlyra vagy Krüdener Barbara I. Sándor cárra.

A történelem folyamán meglepően sok asszony-befolyásra bukkanunk, de itt csak néhány fontosabb, reprezentatív figurát mutatunk be, olyanokat, akiknek egyéni életsorsa érdekes, és akik nagyon aktív szerepet játszottak a történelem kulisszái mögött. Arra törekszünk, hogy lehetőleg közelhozzuk a mához mindazokat, akik szereplői annak a színes, mozgalmas történelmi revünek, amelynek azt a fouché-i címet is adhatnók: *cherchez la femme!**

*Keresd a nőt! Nő van a dologban!

SZOKNYA A XX. SZÁZADI POLITIKÁBAN

ÁNYA VIRUBOVA, II. MIKLÓS BARÁTNŐJE

Szentpétervárott, a cári palotától alig kétszáz lépésnyire állott a nagyon szerény, egyszerű villácska, amelynek egyik polgáriasan berendezett szobájában négy ember ülte körül a kandalló melletti teázó asztalt. Odakünn hullott a hó, és csikorgó hideg csípte pirosra a siető járókelők arcát. A szobában is csak illúziót keltett a fahasábok lobogó lángja, de nem melegítette át a beszélgetőket, akik felhúzott lábbal ültek, hogy ne érintsék a jeges padlót.

A csinos arcú, de elhízott házikisasszony folytonosan töltögette a szamovárból a forró teát vendégeinek, akik dideregtek ugyan, de azért mégis rendkívül jól érezték magukat. Hozzászoktak már ahhoz, hogy ebben a házban mindig fagyoskodni kell, hisz majd minden nap együtt töltötték itt az estét, ebben a meghitt négyesben.

Két férfi és két nő ült szemben egymással. Ez a négy ember – a cár, a cárné, Raszputyin és Ánya Virubova – kormányozta a világháború előtti években és a háború alatt a hatalmas Oroszországot.

A cári házaspár teljes mértékben »a szent ördög« és Anja befolyása alatt állott, amint azt az azóta előkerült dokumentumok – főként a cárné levelei – bizonyították. Hogy ezt megérthessük, ismernünk kell a szentpétervári helyzetet abban az időben.

II. Miklós cár és német származású felesége, Alekszandra cárné szenvedélyes szerelemmel szerették egymást. Már felnőtt gyermekeik

A második politikai szalon Burdukov főlovászmester köré csoportosult, mert Burdukov állandó levélváltást tartott fenn barátaival: a cár két kedvenc adjutánsával, akiktől fontos híreket kapott. Ezt a szalont egy zsidó pénzember: Ignatyij Porfirjevics Manus finanszírozta, mégpedig sokkal bőkezűbben, mint a belügyminisztérium a herceg szalonját. De kiadásai bőségesen megtérültek, mert az udvartól szerzett információk és a két adjutáns befolyása révén óriási üzleteket bonyolíthatott le.

Rosen bárónő szalonjának költségeit viszont egy titokzatos »mérnök« fedezte, akinek a nevét a minisztérium legszigorúbb nyomozása sem volt képes kideríteni. Egészen különös társaság gyűlt össze ebben a szalonban: reggelinél szélhámosok és rendőrkémek ültek a háziasszony körül, ebédnél nagyhercegek, nagyhercegnők és miniszterek foglaltak helyet az asztalnál, este pedig újságírók, színészek, kokottok töltötték meg a szalont. Amilyen rejtélyes volt a szalon fenntartójának személye, éppen olyan titok fedte azt is, kinek a révén szerzi a bárónő mindig megbízható, pontos ismereteit az udvarról. A háziasszony mindig csak »bizalmas forrás«-ról beszélt, és ezzel a »bizalmas forrás«-sal intéztette el vendégei ügyeit.

A nemzeti és vallási türelmetlenség, a politikai reakció főfészke: az Ignatyev-szalon volt, ahol hetente háromszor tartottak politikai fogadónapot.

Ignatyev grófék hírhedt »fekete szalon«-jában gyülekeztek a »szent nemzeti meggyőződés«-től átitatott reakcionáriusok, a szigorúan abszolutisztikus kormányzat hívei, a nagy-orosz szövetség fanatikusai, akik Konstantinápoly meghódításában látták az egyetlen célt, és a háborúért dolgoztak szerteágazó intrikáikkal. A fekete gróf halála után ez a szalon elvesztette veszedelmes jellegét. Az uralkodó eszmék megmaradtak ugyan, de inkább csak asszonyok fecsegtek róluk, az erőteljes, céltudatos férfiirányítás megszűnt.

Az idősebb hölgyeket és hűséges gavallérjaikat: a kvietált generálisokat és elhízott nagyságokat a politikánál immár sokkal jobban érdekelte – az okkult világ... Természetfölötti jelenségekről suttogtak lázasan, és elragadtatva fogadtak minden misztikus megnyilvánulást, feltétlen bizalommal fordultak minden jóshoz, látnokhoz. Szentként tisztelték a mezítlábas parasztmisztikusokat is, és lelkesen áradoztak legnaivabb, legátlátszóbb »csodatételeik«-ről.

Az öreg Ignatyev grófné barátságot tartott fenn a két montenegrói nagyhercegnővel: Milicával és Anasztáziával, akik hasonlóképpen fogékonyak voltak minden misztikum és babona iránt. Ezek a nagyhercegnők aránylag barátságos viszonyban álltak a cári párral, és így az ő révükön, ezek a misztikus szentek rendre utat találtak Cárszkoje Szelóba, a cári palotába, ahol szívesen fogadták őket, mert az uralkodópárt is izgatta a misztikum, és mert Ánya Virubova szuggesztív befolyása támogatta a »szenteket«.

A különböző fajta csodatevőknek a cári palotában való szereplése a trónörökös körül játszódott le. A cárnénak először három leánya született egymásután, és ebben az időben sok kegyetlen szemrehányást kapott anyósától és a cár családjától, amiért nem képes a birodalomnak trónörököst adni. Annyit gyötörték emiatt a szerencsétlen asszonyt, hogy valósággal idegbeteggé lett, és ebben a lelkiállapotban már csak a csoda erejében bízott. Ilyen körülmények között került egy francia sarlatánnak, a lyoni Philippe »csodadoktornak« a karmai közé. A szélhámos mészárossegéd hipnotikus képességével némi látszateredményeket ért el, és ezeket ügyesen kamatoztatta. Amikor Szentpétervárra jött, már nagy híre volt misztikus körökben, és így meghívást kapott Nyikolaj Nyikolajevics nagyhercegtől. Innét pedig – a montenegrói nagyhercegnők révén – bejutott az udvarhoz is, ahol rendszeresen űzte misztikus hókuszpókuszait, és teljesen hatalmába kerítette a naiv cárnét, aki már csak Philippe-től remélte a »csodát«. Néhány hét múlva az uralkodónő csakugyan bejelentette, hogy másállapotban van, az udvar ujjongott, a cári pár öröme nem ismert határt, és a francia mészárossegédet tábori orvossá és valóságos államtanácsossá nevezték ki...

Kilenc hónap múlva azonban kiderült, hogy – hisztériás terhesség volt az egész... Philippe »doktor« ezek után hazatért Franciaországba, anélkül azonban, hogy az elvakult cári házaspár kegyét elveszítette volna. A búcsúzásnál pedig megígérte a cárnénak, hogy nemsokára »új barátot« küld majd neki, aki bizonyosan segíteni fog rajta.

Egy év múlva újabb csodában bízott az uralkodónő. Megfürdött a szentté avatott orosz csodatevő, a sarovi Sezrafin sírja melletti szent forrásban. Később pedig Darja Oszipova, »a szent bolond« parasztlány és az epileptikus, félkegyelmű Mityа Koljába orákulumaitól várta a csodát. És a »csoda« végre bekövetkezett. A várva várt trónörökös megszületett.

Ezzel azonban nem szűnt meg a tragikum, sőt csak növekedett,

jól elszórakozott a vasúti kocsiban. Szenvedélyesen szeretne valamilyen szerepet játszani. Azután pedig saját magáról akarna igen hosszan beszélni, különösen arról, milyen benyomást keltett másokban. Még nemrégen mindig arra kért, hogy minél több operációban vehessen részt. Most mindezzel torkig van! Az operációk tudniillik lehetetlenné tették, hogy fiatal barátjával sűrűn találkozhassék. Holott ezzel a fiatal barátjával naponta találkozik, meglátogatja az étkezés után, sőt este is.

Persze, nem tetszik neki, ha rámordulok. Te jól tudod, mennyire ki tudja a sodrából hozni az embert ez a nő. Ha hazajössz, magad is látni fogod. Majd elbeszéli neked, milyen szörnyen szenvedett a te távollétedben.

Holott a barátja társaságát kitűnően élvezi. Elcsavarja annak a fiúnak a fejét, de azért téged sem felejt el. Ha majd visszajössz, légy hozzá szíves és erős. Ne engedd meg, hogy gorombán bánjék veled. Különben még rosszabb lesz. Állandóan le kell őt hűteni.

Számtalanszor csókol:

Asszonykád

Megdöbbentő ez a levél, amelyből kitűnik, hogy az udvarhölgy megengedheti magának, hogy gorombáskodjék mind az uralkodónővel, mind az uralkodóval!... És amely elárulja, hogy a feleség tud arról, hogy udvarhölgyét szerelem fűzi a férjéhez, és tűri ezt... Miért tűri vajon, és miért tartja fenn változatlanul a barátságot ezzel a nővel, aki pedig – amint ez számos levélből kitűnik – már nagyon terhére van, és gyötrően zsarnokoskodik felette? Amikor Ánya beteg, naponta sürgönyileg értesítik a cárt a hogylétéről, és ezenfelül a cárné is roppant részletességgel számol be leveleiben Ánya állapotáról. Sokkal bővebben, mint a gyermekei betegségéről. Naponta kétszer jelenik meg a betegágy mellett, és Ánya kívánságára felolvas neki, noha köhög, és a hangos beszéd nagyon nehezére esik.

A cár sohasem mulasztja el, hogy a cárnénak írott leveleiben Ányát csókoltassa. De külön is ír neki leveleket, és hogy ezek milyen természetűek lehetnek, arra jellemző, hogy a cárné – aki maga közvetíti ezt a levelezést! – így ír:

Mindenségem!
Leveledet át fogom adni Ányának. Bizonyosan vad elragadtatás vesz

rajta erőt, ha elolvassa. Éppen most indulok vele és Olgával sétára. Ezer gyöngéd csókot küld a te öreg

Napfényed

A cárné alkalmasint elolvasta a levelet, azért tudja, hogy »vad elragadtatást« vált majd ki Ányából – vagy pedig a férje és Ánya közötti viszony ismeretében sejti ezt? Mindenesetre közvetíti a levelet, és ugyanekkor változatlan szerelemmel »Mindenségem«-nek nevezi azt a férjet, akiről tudja, hogy megcsalja őt a legjobb barátnőjével...

Hogy különös hangon levelezhetett a cár Ányával, annak még furcsább bizonyítéka a cárnénak 1916 januárjában kelt pár sora, amely így hangzik:

Boldogságom!
Mondd, kedvesem, elégeted-e az ő (Ánya) leveleit? Ezeknek a leveleknek nem szabad idegen kezekbe kerülniök.

Öreg Asszonykád

A cár postafordultával feleli:

Ánya leveleit mindig széttépem, miután elolvastam őket. Egészen apró darabokra szakítom el. Így hát semmitől sem kell tartanod. Az emberek semmit sem fognak az ő leveleiből megtudni.

Ezek a szerteszét szóródott apró papírfoszlányok kétségkívül válaszolhatnának arra a sok miértre, melyek természetszerűleg feltolakodnak Ánya Virubova rejtélyes, furcsa szerepe körül, és bizonyára megmagyaráznák az utolsó cári udvar sok titkát.

Azt kell feltételeznünk, hogy valamilyen »Hörigkeit« fűzte a két gyenge akaratú uralkodót ehhez az energikus asszonyhoz, aki előtt megalázkodtak, és akihez mindennek ellenére is erősen ragaszkodtak. Még az orosz trón tragikus összeomlása után is, amikor a cárnét Tobolszkban fogolyként őrizték, meleg hangú leveleket írt Ányának, aki, miután hosszú ideig kínlódott az orosz börtönökben, végre Finnországba menekült.

Keserves szenvedésekről panaszkodik ezekben a levelekben a cárné. Megírja, hogy nehezére esik a tollat fognia, annyira elgémberedtek az ujjai a jéghideg szobában. Beszámol arról, hogy egész napja

azzal telik, hogy fehérneműket foltoz és harisnyát stoppol, mert mindnyájuk holmija csupa rongy már. Bizalmas emberei juttatják tovább ezeket a leveleket, és ezek küldenek neki pénzt is. Ebből a pénzből élelmiszereket vásárol, és ebből – Ányának is küld. Még a legkétségbeesettebb helyzetben sem felejtkezik meg barátnőjéről, azt a nagyon keveset is, amije van, megosztja vele... Egyébként utolsó percig bízik sorsuk jobbra fordulásában, mély vallásossága nem engedi, hogy végképp elmerüljön a kétségbeesésben. »Isten nem hagyhatja el azokat, akik benne bíznak, akik kegyelmére építenek...« – írja számtalanszor.

Ánya soká élt még. Finnországban tartózkodott, és idegen nyelvek tanításával kereste kenyerét. Letette a Virubova nevet, amelyhez annyi sötét emléke fűződött, és megint leánykori nevét használta. Egy újságírónak, aki pár évvel korábban felkereste Ánya Tannejevet, különös nyilatkozatot adott. Elhárította magától azt a vádat, hogy Raszputyint ő hozta volna az udvarhoz (ez igaz is, mert hiszen tudjuk, hogy a montenegrói nagyhercegnők vitték őt a cárevics betegágyához), és feltűnően fölényes hangon beszélt a »szent ördög«-ről, ami már sehogysem indokolt, tudva a tudottakat a cárné leveleiből és más dokumentumokból.

– Nem szabad elfelejteni, hogy akkoriban milyen nagy szerepet játszott Oroszországban a misztikum és az okkultizmus – mondja Ánya asszony –, mindenki hitt abban, hogy ez a misztikus paraszt természetfölötti, csodatevő erővel bír. Akár véletlen, akár nem, tény az, hogy a trónörökös időnként jobban érezte magát, ha Raszputyin imádkozott érte. Tudjuk, hogy a szuggesztió hatalma csodákat művelhet, és Raszputyin kétségkívül rendelkezett egy primitív hipnotikus-szuggesztív erővel.

Lám, lám! Hogy kijózanít az idők múlása! Így beszél az az Ánya, aki valaha eksztázisban csókolta a most már »paraszt«-nak fitymált Raszputyin lábát; ilyen hűvös objektivitással látja ma már azokat az eseményeket, amelyekről valaha lázasan hirdette, hogy a Szentlélek csodatételei...

Tempora mutantur...*

*Változnak az idők... (Ovidius)

FORRADALMAK ASSZONYAI

A világháború mellett az orosz cári birodalom összeomlása volt eddig a XX. század legnagyobb eseménye. A háború par excellence férfiügy volt, ezzel kapcsolatosan csak két asszonytípus érvényesült: az ápolónő és a kémnő. Ennek a két típusnak világhírűvé lett reprezentánsairól – Miss Cavellről és Mata Hariról – másutt emlékezünk meg. A szovjet uralom kialakulása körül nagyon sok nő szerepelt: a fanatikus orosz diáklányok egész kis hadserege dolgozott a szovjet uralomra jutását előkészítő aknamunkában éppen úgy, mint a megvalósult eszme fenntartása és terjesztése érdekében. A szürke közkatonák seregéből kiemelkedik néhány név, amelyeknek viselői jelentős szerepet játszottak.

Két asszonyt is »megtisztelek« azzal a jelzővel, hogy »a forradalom anyjának« nevezték. Az egyik *Angelika Balabanova*, a másik *Clara Zetkin* volt.

Angelika Balabanova

1927-ben halálhírét keltették Angelika Balbanovának, és az egész világsajtó elparentálta az érdekes életű, ötvenéves asszonyt. Erre egyszer csak nyilatkozott a »halott«, hogy ő – él! Vidáman köszönte meg a szép nekrológokat és bejelentette, hogy egyelőre nem szándékozik a túlvilág idegenforgalmát szaporítani. Egyben pedig közölte, hogy a napokban jelennek meg a memoárjai. Ez az utóbbi bejelentés azt a gyanút kelti, hogy az élelmes kiadó eszelte ki az egész halálhírt, hogy ezzel csináljon propagandát a kiadványának. Nem hiába: a reklámok korát éljük!

A memoárokból megtudjuk, hogy Angelika Balabanova szülei nagyon gazdag, előkelő, délorosz nemesek voltak, akik társadalmi helyzetüknek megfelelően nevelték és kényeztették leányukat. De a fiatal Angelika megszédült Tolsztoj eszméitől, és azok hatására elhagyta a szülői házat. Kiment Svájcba és ott diákoskodott.

A vadregényes tájakon aztán megismerkedett egy vadregényes férfival: egy olasz politikai emigránssal, aki izzó szocialista elveket vallott. Ezt a szúrós tekintetű, izzó temperamentumú férfit – Benito Mussolininek hívták. Angelika csodálattal és rajongással nézett új barátjára, és annak befolyása alatt csatlakozott az olasz maximalistákhoz.

Mussolini annyira becsülte és úgy megszerette okos kis elvtársát, hogy amikor felkínálták neki az »Avanti« főszerkesztői állását: kikötötte, hogy Angelika Balabanovát oda kell venni munkatársul. Így került Angelika Olaszországba. Egy ideig lelkesen dolgoztak együtt Mussolinivel, de 1914-ben elvi kérdésekben összekülönböztek, és a háború kitörése után végleges szakításra került a sor közöttük, mert Mussolini ekkor az intervenció mellett foglalt állást, és az olasz háborús párt élére állott – az »Avanti«-t is ennek a politikának a szolgálatába állította –, Angelika pedig pacifista volt.

Az elvek miatt történt szakítás nagyon kellemetlen következményekkel járt az orosz kisasszonyra nézve. Ellenségei elhíresztelték róla, hogy a Központi Hatalmak számára kémkedik, és ezzel lehetetlenné tették a helyzetét Itáliában. Egy ideig kínlódott Angelika, de aztán jobbnak látta, ha a hasznos visszavonulás útjára lép.

Visszament Svájcba, amelynek semleges területén abban az időben a világ legkülönösebb és legvegyesebb társasága élt és működött, meglehetősen korlátlanul. Az új világrend kialakulásának fanatikus prófétái, politikai fezőrök, nagy- és kisstílű szélhámosok légiója futkározott itt a világháború alatt, és ezeknek elhullajtott morzsáin élősködött egy siserahad.

Ebben a különös miliőben Angelika megint egy különös és jelentős ismeretségre tett szert. Ezúttal egy honfitársával hozta össze a sorsa, akinek lelkes munkatársává szegődött az impulzív asszony. Persze, akkor még nem sejtette, hogy hegyes szakállú, vidám nevetésű barátja mekkora karriert fut majd be, és hogy az egész világ megismri majd egyszer a nevét, a – Lenin nevet.

Angelika svájci tartózkodásának leglényegesebb eseménye, hogy forradalmár híveivel együtt életrehívja a híres zimmerwaldi mozgalmat.

1917-ben, amikor a cár trónja összeomlott, Angelika Balabanova is benn ül abban a históriai nevezetességű lepecsételt vagonban, amely – Ludendorff jóvoltából – Lenint és társait Oroszországba viszi vissza. Szentpétervárott azonban pórul jár az elszánt, vakmerő asszony. Megismétlődik vele az itáliai eset: a Kerenszkij rezsim kémgyanúsnak tartja. Üldözik, mint német kémet, és így megint csak kénytelen futva menekülni.

Most Stockholmba teszi át működési területét, és ide hívja egybe a maximalisták titkos kongresszusát, amely a szocialista kongresszussal egyidejűleg folyik. Ennek a kongresszusnak a folyománya lett aztán a bolsevisták világhírű kiáltványa, a »Mindenkihez!«-manifesztum, amely a leninizmusnak a siker felé vezető első lépését jelentette.

A bolsevizmus uralomra jutása után Angelika asszony természetesen visszatért Oroszországba, és Leninnek meg Trockijnak értékes munkatársa lett. Élénk részt vett a szovjethatalom irányításában, de hároméví munka után – csalódottan visszavonult. Memoárjaiban úgy magyarázza csalódását, hogy nem az eszmékből, hanem az emberekből ábrándult ki. Kiábrándítóan hatott rá, hogy az emberek nem változtak meg a nagy változással, hogy a szervilizmus, a hipokrízis és az ostobaság – a régi világ rákfenéi – változatlanul tovább élnek, csak új frazeológiában.

Lenin igyekszik kitűnő munkatársát visszacsábítani, pompás állásokkal, nagyszerű hatáskörrel kecsegteti, de – hiába. Ha egy asszony egyszer kiábrándult, akkor semmi sem képes az érzelmeit megváltoztatni. Angelika Balabanova végleg hátat fordít Oroszországnak. Egy ideig Stockholmban él, aztán pedig Bécsben telepszik le. Persze, most sem tud tétlen maradni – az aktivitás, a harc az éltető eleme ennek az asszonynak –, így hát új célpontot választ, mégpedig – alkalmasint Mussolinire való emlékezések alapján – a fasizmust.

Mert egy asszony sohasem felejt...

Clara Zetkin

1932-ben, amikor a nemzetiszocialista párt, Hitler pártja, mint a legerősebb frakció került be a német parlamentbe, egy asszony nyitotta

meg a birodalmi gyűlést mint korelnök. Ez az asszony *Clara Zetkin* volt, aki méghozzá a legexponáltabb kommunista vezérek közé tartozott.

A szocialista világnézettől tolódott el Clara Zetkin a kommunizmusig. Eredetileg a szocialisták körében játszott nagy szerepet, majdnem olyan jelentőségű személyisége volt ennek a mozgalomnak, mint Rosa Luxemburg, aki ugyancsak kommunista lett, és életével fizetett ezért.

Leánynevén Clara Eissnernek hívták a »korelnököt«, aki a szászországi Wiederamban született. Tanítónősködött egy ideig, de aztán abbahagyta a mesterségét, és kiment Párizsba, ahol beiratkozott a Sorbonne-ra. Az egyetemen akadt össze a szocializmus apostolaival, s teljesen a befolyásuk alá került.

Ha egy asszony fanatikus hívőjévé lesz valamilyen eszmei áramlatnak, akkor többé-kevésbé – mindig – szerelem van a dolgok hátterében. Rendszerint egy férfin keresztül válik az eszme rajongójává. Tulajdonképpen a férfi iránt érzett szerelmét vetíti ki – más formában – az eszmére, mert mindent, ami a szeretett férfi érdeklődési területéhez tartozik, tehát a személyéhez kapcsolódik: azonosít vele. Ez a folyamat természetesen tudat alatt megy végbe, és rendszerint – tagadni szokták. Ami persze nem változtat az igazságán.

Clara Eissnernél is férfi volt a közvetítő. Joszif Zetkinnek hívták azt az orosz emigránst, akibe a molett, szép hajú, szőke Klára beleszeretett, és aki a szocializmushoz sodorta az asszonyt. Joszif Zetkin a múlt század nyolcvanas éveiben meghalt, és a huszonnyolc éves fiatal özvegy visszatért Németországba. Itt hamarosan átvedlett aktív újságíróvá: a »Gleichheit« című szociáldemokrata újság szerkesztője lett, és megindította a szocialista nőmozgalmat.

Gyorsan népszerűvé vált a német szocialista pártban a kellemes, megnyerő modorú, művelt asszony, aki kitűnő szónoki képességekkel rendelkezett. Alfred Kerr, a szigorú kritikus is megenyhül, amikor Clara Zetkinről ad portrét, és így ír a szocialista mozgalom lelkes női harcosáról:

»Clara Zetkin nagyszerűen rögtönöz német és francia beszédeket. Szellemes és ötletes. Kitűnő érzéke van a poénok kihegyezésére. Sohasem unalmas, sohasem nagyképű. Mozdulataiban néha groteszk, de kellemes asszony, nagyon eszes és többnyire mulatságos.«

Széles körű politikai szereplése közben azért – szerelemre is van ideje Clara asszonynak. Már a »veszedelmes életkor«-ban van, amikor

másodszor is férjhez megy. Egy Zundel nevű gazdag stuttgarti festő a második férje, de ez inkább raison-házasság Clara asszony részéről, mintsem szerelem. Amit az is bizonyít, hogy sohasem használta a Zundel nevet (pedig – a rossz nyelvek szerint – a Zetkin név nem illette meg törvényesen, mert két gyerek bizonyította ugyan Joszif Zetkin apaságát, de törvényes férji minőségéről nem tanúskodott házasságlevél...), hanem továbbra is, haláláig – Clara Zetkinként szerepelt.

Már a háború előtt is a legradikálisabb szocialistákhoz tartozott Clara Zetkin, aztán mindjobban balfelé tolódott. 1918 őszén ő vezette rohamra a régi birodalom ellen a szocialistákat, a Spartacus-mozgalom idején pedig már a kommunista vezérek között volt a helye.

1933-ban halt meg, hetvenhat éves korában, egy Moszkva melletti üdülőhelyen. Tulajdonképpen már nyolc év óta élt Oroszországban, de a lajstromos választás révén 1920-tól kezdve állandóan tagja volt a német birodalmi gyűlésnek. Amíg dolgozni tudott, a moszkvai Kremlben levő hivatalából irányította az úgynevezett Nemzetközi Vörössegélyt. 1932 tavaszán nagyon beteg lett, és szanatóriumban ápolták. Innét szállíttatta a moszkvai kormány különvonaton és mentőautón Berlinbe, hogy a német parlamentben a korelnöki tisztet betölthesse, mert súlyt helyezett arra, hogy kommunista képviselő, »a forradalom anyja« mondja a parlament megnyitó beszédét.

Leninné, Nagyezsda Krupszkaja

Nagyezsda Krupszkaja, a külvárosi negyed szegény tanítónője, a szentpétervári marxisták csoportjához tartozott. A csoport vezetője, Kraszin mérnök, 1894 farsangján kis estélyt rendezett, amelyre Krupszkaja kisasszony is meghívást kapott. Persze nem szabad azt hinnünk, hogy ezen az »estélyen« frakkos urak és dekoltált hölgyek pezsgőztek – alig tíz, szerényen öltözött ember ült az asztal körül, és Marx elveiről vitatkoztak. A házigazda már jó előre bekonferálta a vendégeinek, hogy új elvtársat mutat majd be nekik. Vlagyimir Iljics a Volga mellől jön – mesélte Kraszin –, kitűnő agitátor és meggyőződéses marxista. Valódi neve Uljanov, de ő Leninnek nevezi magát.

A társaság nem találta szimpatikusnak a hegyes szakállú idegent,

aki egész este alig nyitotta ki a száját, de fürkésző, kutató pillantásokkal mustrálgatta az embereket, és összehúzott szemmel, hunyorogva figyelte beszélgetésüket. Egyszer azonban felkacagott valamin, és ez a szívből jövő nevetés egyenesen Nagyezsda Krupszkaja szívébe hullott. Ettől a perctől kezdve vonzónak találta Lenin elvtársat, és, erre a nevetésre emlékezve, ment el hónapok múlva – 1894 őszén – arra az összejövetelre, amelyen Lenin előadott, és »A nép barátai« című munkájából felolvasott.

A jelentéktelen külsejű, vidéki orosz paraszt-kereskedő típusra emlékeztető Lenin színtelen hangon, száraz stílusban beszélt, de mégis magával ragadta a hallgatóságát, mert a szentpétervári marxisták előtt most első ízben fektette le valaki a nép érdekében vívandó harc pontos stratégiáját. »A nép barátai« című brosúrát sokszorosították, és nagy példányszámban osztották szét. Ennek az írásnak a révén egyszeriben népszerűvé lett Lenin neve.

Ezen a télen minden vasárnap délutánt Krupszkaja kisasszonynál töltött Vlagyimir Iljics. De a gőzölgő szamovár mellett nem édes bohóságokat fecsegtek – Lenint nem a szíve, hanem az esze vitte Nagyezsdához. A lány ugyanis fontos felvilágosításokat adott neki a szentpétervári munkások viszonyairól. A Szmolenszkaja Iskolának, ahol Nagyezsda tanított, hatszáz növendéke volt, akik valamennyien a proletariátushoz tartoztak. A leány pontosan ismerte növendékeinek körülményeit, gondolkodását, és abból, amit elmesélt, Lenin a proletárok lelkéhez vélt közelebb férkőzni. Nagyezsda pedig boldog volt, hogy hasznára lehet ennek az embernek, akiben a nép jótevőjét látta, és szentül hitt abban, hogy Lenin útmutatásai alapján megvalósíthatják majd elgondolásaikat.

A hosszú délutánok alatt Lenin olykor megnyitotta lelkét csendes barátnője előtt. Így tudta meg Nagyezsda, hogy a marxista agitátor előkelő nemesi családból származik. Apja államtanácsos volt. Őt magát tizenhét éves korában ragadták magukkal a forradalmi eszmék, amelyeknek világába idősebb bátyja, Alekszej vezette be. Alekszej meggyőződéses forradalmár volt, és nagy súlyt helyezett arra, hogy öccsét megnyerje a mozgalom számára. Órákon keresztül magyarázgatott neki, ellátta könyvekkel és propagandairatokkal. Vlagyimir Iljics mohón itta imádott bátyja minden szavát, és szívvel-lélekkel melléje állott. A fiatal fiú egész életére determinálóan hatott, amikor aztán Alekszejt – aki részt vett a III. Sándor cár elleni összeesküvésben – letartóztatták, majd felakasztották. Ez a szörnyű tragédia oltotta lelkébe azt az engesztelhetetlen gyűlöletet a cári rezsim iránt, amelynek folyománya lett később a voltaire-i »Écrasez l'infame!«* jelszavával gőgösködő kegyetlen politikája. Ha Alekszej nem végzi fiatal életét az akasztófán, talán Lenin lelkében sohasem kovácsolt volna a gyűlölet olyan rettenetes energiákat, amelyek szétrobbantották Oroszországban a régi világot.

1895 nyarán megszakadnak a Krupszkajával való intim együttlétek, mert Lenin külföldre utazik, ahonnét néhány hónap múlva dupla fenekű bőrönddel tér vissza, és ebben új propagandaanyagot hoz magával. A rendőrség azonban megneszeli forradalmi tevékenységét, és csak Krupszkajának köszönheti, hogy megmenekül a börtöntől. A leány unokahúga ugyanis a rendőrségi bejelentő hivatalnoknője, és egy nap értesíti Nagyezsdát, hogy barátjának lakása után érdeklődött náluk egy detektív. Krupszkaja figyelmezteti a veszélyre Lenint, és ettől kezdve kettőzött óvatossággal dolgoznak. Lenin hasznos trükkökre tanítja meg munkatársait: ráveszi őket, hogy kizárólag átjáróházakban vegyenek maguknak lakást, és ilyen helyeken tartsák összejöveteleiket is. Megismerteti velük a bebörtönzött foglyokkal való érintkezés lehetőségeit, és különböző titkosírásokra tanítja őket. Így kiművelődve fognak hozzá egy titokban megjelenő forradalmi újság kiadásához. Krupszkaja lelkes agitálással dolgozik barátja mellett, aki nagyon becsüli benne a megbízható munkatársat, de nem veszi észre, hogy ez a munkatársa – nő...

Minden elővigyázatosság ellenére is egy napon elfogják Lenint és börtönbe zárják. Egyelőre vizsgálati fogságban van, és a törvény ebben az időben megengedi, hogy a vizsgálati foglyoknak könyveket vigyenek be hozzátartozóik a börtönbe. Ezek a könyvek voltak a titkos levelezés eszközei. Bizonyos – előre meghatározott – oldalakon apró pontokat tettek egyes betűk alá, és ezeknek a betűknek az összeolvasása adta a levél szövegét. Az ellenőrző vizsgálatnál persze nem vették észre ezt az ügyes trükköt, és így a forradalmárok – a folytonosan cserélgetett könyvek révén – állandó kontaktust tarthattak fenn vezérükkel. Mert Lenin időközben vezéri pozícióra tett szert az orosz forradalmárok körében. Később, amikor már nem lehetett hozzá könyveket juttatni, más trükköt talált ki az érintkezés fenntartására.

*Taposd el a gyalázatost!

A reggelire kapott tejből mindig félretett egy keveset, és tejjel írta a levelet. Ha a papirost tűz fölé tartották aztán elvtársai: a tejjel írt láthatatlan vonalak megfeketedtek, és olvashatókká váltak. A félretett tejet apró, kenyérből gyúrt »tintatartókban« tartotta a fogoly, és ha cellavizsgálat volt, egyszerűen megette azokat. Egyszer vidáman közölte barátaival, hogy egyetlen nap folyamán hat tintatartót nyelt le...

Mialatt Lenin börtönben ült, Krupszkaja kisasszonyt is letartóztatták. Később Lenint Szibériába internálták, Krupszkaját pedig Ufa tartományba akarták száműzni. Ekkor a leány a hatóságok előtt kijelentette, hogy ő Lenin menyasszonya, és kérte, hogy »vőlegénye« tartózkodási helyére kerülhessen. Teljesítették kívánságát.

Susenszk falucskában már házastársakként éltek együtt, az – anyós társaságában. Nagyezsdát ugyanis az édesanyja is elkísérte szibériai száműzetésébe, és ettől kezdve állandóan együtt volt Leninékkel. Csendesen éltek itt: Nagyezsda ellátta a háztartást – most tanult meg főzni –, segített Leninnek külföldi propagandairatok fordításában, és vele együtt felelgetett az elvtársak leveleire, amelyeket kétszer egy héten hozott a posta. Télen sokat korcsolyáztak, tavasszal és ősszel Lenin vadászni járt, esténként pedig szenvedélyesen sakkozott. Annyira szerette ezt a játékot, hogy néhány Oroszországban* maradt partnerével levélben folytatott le játszmákat... Krupszkaja asszony memoárjaiban megemlíti, hogy szibériai tartózkodásuk alatt Lenin még álmában is gyakran foglalkozott sakkproblémákkal, és nemegyszer kiabált álmában ilyeneket: »Ha te odateszed a futódat, én idemegyek a királyommal!...«

1900 tavaszán lejárt a szibériai száműzetés ideje, és Lenin visszatért Oroszországba, ahol azonnal agitációs körútra indult. Krupszkaja asszony – akinek internáltsága még fennállott – Ufában maradt, ahol tanítással kereste meg száraz kenyerét. Sokat nyomorgott, de változatlanul dolgozott az eszme érdekében. Később Lenin külföldre utazott, és álneveken élt különböző városokban. Amikor Krupszkaja végre elhagyhatta Ufát, ő is a férje után ment.

Előbb Prágában kereste »Modracsek« urat, de itt közölték vele, hogy Münchenben kell keresnie »Rittmaier« urat... Münchenben is bajosan talált rá, mert kiderült, hogy közben »Mayer« úr néven szerepel már. Amikor végre, halálos fáradtan, rátalált férjére, az izgatott asszony kifakadt:

*A szerző itt az európai részre gondolt.

– Az ördög vigyen el! Miért nem írtad meg, hol keresselek!?

Némi szóváltás után kiderült, hogy Nagyezsda nem kapta meg Lenin utolsó levelét, amelyben új címét közölte vele.

Lenin később megvásárolta egy bolgár ember útlevelét, amelyben »Marica« néven szerepelt Nagyezsda, mint a felesége. Münchenben szerkesztették ez idő tájt Lenin vezérlete alatt az »Iszkra« (Szikra) című forradalmi újságot az ott élő orosz forradalmárok. Nagyezsda ennek a lapnak a szerkesztőségi titkára lett. Közben persze a háztartást is vezette: főzött, mosott, takarított. Igaz, hogy a főzéssel nem sok dolga volt, mert csak ebédre ettek főtt ételt, a vacsora és a reggeli teából és kenyérből állott. Lenin közben új művén dolgozott, amelynek a »Mit tegyünk?« címet szánta. Délutánonként sétálni mentek, és ilyenkor megbeszélték a következő fejezeteket, megtárgyalták az »Iszkra« következő számát. Privát ügyekről alig esett szó az asszony és a férfi között: mindig csak mint két munkatárs állottak egymással szemközt. Mindkettőjüket túlságosan áthatotta az eszme, amelyért küzdöttek, és ez a magánéletüket is teljesen felszívta. Lehet, hogy ha Krupszkaja talán vonzóbb jelenség mint nő – mert simára fésült hajával, széles arcával, elhanyagolt testével, kopott ruháival valóban nem kelthetett férfiban illúziót –, akkor gyöngédebb érzelmeket is támaszthatott volna Leninben. Ezenfelül nem is értett a magakelletéshez, az asszonyi kacérsághoz, a gyöngéd játékhoz. Csak a munkához és az önfeláldozáshoz értett Krupszkaja asszony, aki úgy adta oda a testét, mint egy – szükséges kéziratot. A végtelenségig praktikus Leninnek pedig nagyon jól megfelelt ez a felesleges izgalmaktól és komplikációktól mentes házasélet. Nagyezsda a megbízhatóságot és a nyugalmat jelentette számára. Neki pedig ez kellett.

Később Genfbe, majd Londonba utazott a házaspár, ahol a Lenin által alapított Bolsevik Párt (amely szemben állott a mérsékelt mensevikekkel) 1905-ben tartotta első kongresszusát. Ugyanebben az esztendőben tört ki a szerencsétlen végű orosz–japán háború eredményeként az első forradalom Oroszországban. Lenin azonnal hazautazott, noha ki volt tiltva az országból, és csak a forradalom leverése után menekült Finnországba, onnét pedig visszament Svájcba, hogy itt tovább szerkessze a forradalmi lapot. A második bolsevik kongresszusra újra Londonba ment, és hónapokig ottmaradt, Krupszkajával együtt. Később egy szalvétába kötött bugyorral érkezik Lenin Londonból Párizsba. Ebben a batyuban van – a könyveitől eltekintve –